

Fig. 1: Tegningen „Ved Aarsskiftet“ af Carl Jensen (1887-1961) blev bragt i Politiken den 1. januar 1939. © Carl Jensen / VISDA

Småstykke

Skelsættende Satire IV: Carl Jensens „Ved Aarsskiftet“ (1939)

AF

HANNIBAL MUNK

Mange vil sige, at det visuelle er nemmere at forstå og afkode end det skrevne ord. Man skal dog ikke have beskæftiget sig med satiretegninger i mange år for at komme i tvivl om rigtigheden af dette udsagn. Det gælder særligt historiske satiretegninger, der både kan være svære at afkode på grund af det visuelle kodesprog, tegnerne anvender, og på grund af den dagsaktuelle, men nu fjerne kontekst, tegningen udspringer af. Ofte står man tilbage og tænker, at man nok skulle have været der selv for at forstå hele meningen. Men med lidt historisk-ikonografisk benarbejde går det, og det er også besværet værd.

Et eksempel på en sådan lidt genstridig tegning kunne være „Ved Aarsskiftet“ af Carl Jensen (1887-1961), der blev bragt i *Politiken* den 1. januar 1939. I det følgende vil jeg forsøge at afkode både de ikonografiske og de realhistoriske aspekter af tegningen. Men først lidt kontekst:

Der var siden satiretegningens egentlige indtog i dansk dagspresse i mellemligstiden tradition for, at „Dagens Tegning“ bragt den 1. januar havde en helt særlig karakter, der fulgte en fælles skabelon. Denne tradition var særligt udtalt i begyndelsen og genfindes derfor i alle tegninger fra årets første dag i 1930'ernes *Politiken*. De var typisk tegnet af Carl Jensen, der foruden at være en af de tidlige modernistiske malere i Danmark også siden 1921 havde været en af *Politikens* faste tegnere. Skabelonen gik ud på, at tegningerne forestillede et vagtskifte, hvor et blebarn afløser en gammel mand. Symbolikken var ganske enkel: Den gamle, nedslidte mand symboliserede det forgangne år, hvis begivenheder ikke stod til at ændre, mens barnet repræsenterede håbet og det nye års potentiale. Der syntes indlejret i denne enkle symbolik en grundtone af optimisme og håb (barnet), men samtidig også

Fig. 2. Den 29. september 1938: Neville Chamberlain og den tyske udenrigsminister Joachim von Ribbentrop flankeret af tyske og engelske embedsfolk på vej til de forhandlinger, der førte til Münchenaftalen natten mellem 29. og 30. september 1938. Bemærk den trofaste paraply i Chamberlains venstre hånd. Foto: Historia/Shutterstock/Ritzau Scanpix.

en mulighed for kritisk stillingtagen eller ligefrem skuffelse over året, der gik. Især den kritiske stillingtagen flugter med satiretegnernes erklærede kritiske grundindstilling. Alt dette gik igen år efter år, men varieret i kraft af de dagsaktuelle problemstillinger. „Ved Aarsskiftet“ den 1. januar 1939 er et typisk eksempel herpå, men tegningen er på flere måder en særlig variant af den tilbagevendende tematik.

Den 1. januar 1939 var – skulle det vise sig – det sidste nytår i seks år, der fandt sted med overvejende fred i Europa. Det er bagklogskab at anføre dette, men det er ikke bagklogskab at konstatere, at de sidste år inden 2. Verdenskrigs udbrud var mærket af en grundlæggende frygt for krigens komme, og det ses tydeligt i tegningen. Den meget gamle mand med fuldkæg, iklædt laser og mærket „1938“ på ryggen vandrer fremad med en paraply som stok. Ja, han synes på vej væk. Det lille barn med bar numse og en lille kappe med mærket „1939“ på ryggen griber fat i den gamles tøj og siger (tydeligt identificeret som „Det

nye Aar“): „- Hov, hov, lad hellere mig beholde den der!“. Samtidig peger barnet på paraplyen, hvis håndtag har form som et ansigt (se nedenfor). I baggrunden ses skyer, som nok skal være truende. Mørke er de i hvert fald.

I den indledende undertekst bliver læseren – og dermed historikeren – præsenteret for den konkrete kontekst for tegningen: „Aarets første storpolitiske Begivenhed bliver Chamberlains Rejse til Rom“. Det henviser til den britiske premierminister Neville Chamberlains kommende møde med Benito Mussolini, som fandt sted i dagene 11. til 14. januar i Rom, og som i parentes bemærket ikke førte til nogen umiddelbar løsning på de potentielle konflikter, muligvis endda tværtimod.¹

På det ikonografiske niveau indeholder tegningen et centralt element, som i det følgende skal foldes ud. Det er paraplyen med ansigtet, der let identificeres som Neville Chamberlains. Paraplyen var – som Marianne Jelveds håndtaske – hans faste følgesvend, og her er forbindelsen yderligere understreget ved ansigtet. Paraplyen havde han selvfølgelig også med i München, hvor han den 30. september 1938 havde indgået den aftale, hvor Sudeterland (det vestlige Tjekkosllovakiet) blev indlemmet i Nazityskland mod tyske løfter om at afstå fra yderligere aggressioner.² Det var efter hjemkomsten fra München, han lovede „Peace in our time“.

Selvom vi i dag ved, at tyskerne ikke overholdt aftalen, blev Chamberlains indsats af mange i samtiden set som en sejr for de kloge og smidige politikere, der gennem nødvendige indrømmelser (*appeasement*) afværgede det, der var værre, nemlig en storkrig. Paraplyen, som premierministeren havde båret under forhandlingerne, blev symbolet på denne appeasementpolitik succes og gik altså fra at være et materielt kendetegn ved Chamberlain til at være et symbol på en konkret politik (se fig. 2). Først da selve 2. Verdenskrig brød ud, blev paraplyen som symbol endegyldigt vendt fra noget positivt til noget negativt.³ Der var dog også før 2. Verdenskrigs udbrud nogle, der var mere begejstrede for appeasementpolitikken og Chamberlain end andre, og *Politiken* med tidligere udenrigsminister Erik Scavenius som bestyrelsesformand i årene 1932-1940 var blandt de mere begejstrede.⁴

¹ Paul Stafford: „The Chamberlain-Halifax Visit to Rome: A Reappraisal“, *The English Historical Review* vol. 98., No. 386, 1983, s. 61-100.

² Antony Beevor: *Anden Verdenskrig*, Lindhardt og Ringhof, København 2014, s. 22.

³ J.V. Gottlieb: „Neville Chamberlain’s Umbrella: ‘Object’ Lessons in the History of Appeasement“, *Twentieth Century British History*, 27:3 (2016). s. 357-388.

⁴ Palle Roslyng Jensen: „Scavenius og Politikens Hus 1937-1940 og Scavenius-

Paraplyen, som den lille dreng rækker ud efter, er altså i kondenseret form appeasementpolitikken og den succes, den i 1938 havde haft med at afværge krigen. Pointen er derfor helt klar: Paraplyen fra München 1938 og succesen med appeasementpolitikken skal i Carl Jensens og derfor i forlængelse i *Politikens* øjne bringes med ind i det nye år 1939, specifikt til forhandlingerne i Rom. På den måde er tegningen også unik, fordi den er fuldstændig blottet for kritik eller bare skyggen af distance eller blink i øjet. Den mener hver eneste streg, for nu at parafasere en klassisk trope.

Både på det ikonografiske og det realhistoriske niveau lader tegningen sig således relativt let opklare. Men tilbage står en realhistorisk undren, som besættelsestidshistorikere med bagklogskabens gustne overlæg ofte har haft svært ved at aflægge sig: Kan det virkelig passe, at begavede og velmenende mennesker, der tillige var velorienterede og erfarne som *Politikens* redaktion, anså en lempelig overbærenhedspolitik over for Nazityskland for den bedste og sikreste måde at sikre freden på? Hvordan kunne de være så naive? Eller led de mon under en intellektuel eller moralsk brist, som afslører sig selv i fejl vurderingen? Det er spørgsmål, der kun er blevet mere presserende i lyset af krigen i Ukraine.

Her kan Carl Jensens tegning faktisk hjælpe os. Den viser med al ønskelig tydelighed, at satiretegninger skarpt og præcist afspejler en politisk situation, der ikke kan være andet end et øjebliksbillede, som hurtigt kan ændre sig. Appeasementpolitiken var f.eks. markant mere populær den 1. januar 1939, end den var det blot et par måneder senere (se fig. 3). Derfor siger tegningen på et dybere plan mere om politikens væsen og dens kroniske uigennemskuelighed og foranderlighed end om de politiske iagttageres og meningsdanneres moralske eller intellektuelle habitus. Den tanke kan passende gøre os lidt mere overbærende både med os selv og vores samtid og med de historiske aktører.

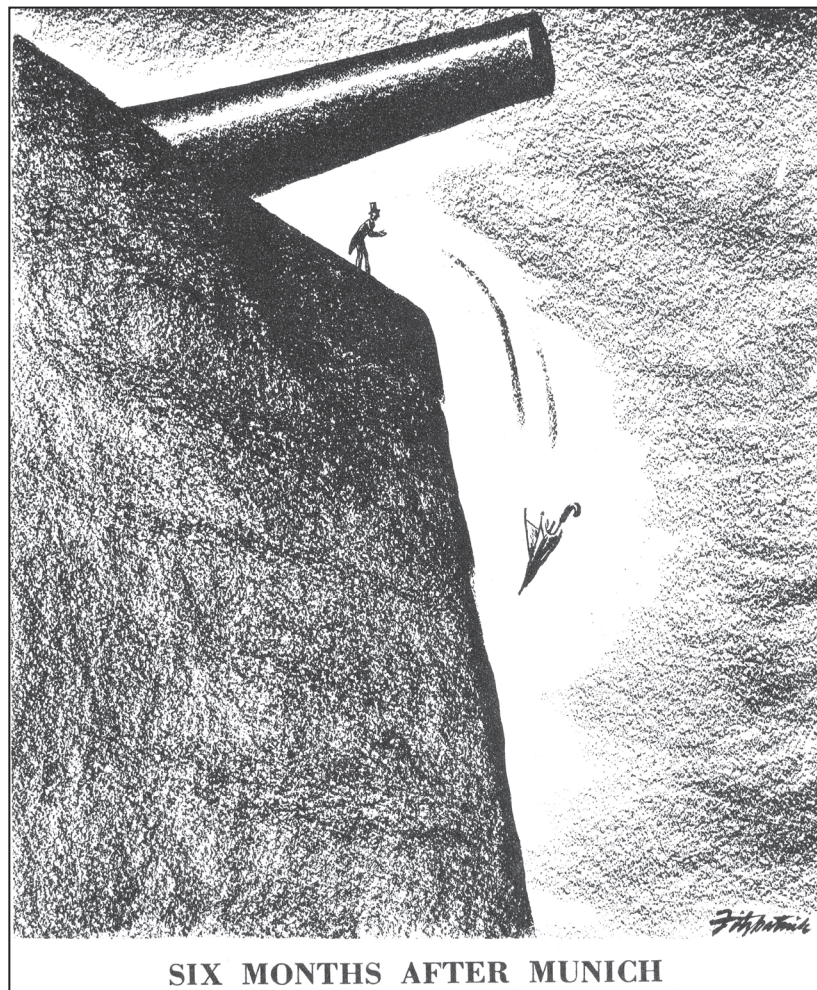

Fig. 3. Chamberlains paraply var et internationalt symbol på appeasement. Tegningen „Six Months After Munich“ var tegnet af amerikanske Daniel R. Fitzpatrick (1891-1969) til St. Louis Dispatch i marts 1939 efter Tysklands invasion af det resterende Tjekkosllovakiet og annekteringen af Østrig. Den viser den endegyldige opgivelse af fredsprojektet, som Münchenaftalen have givet håb om. Fitzpatrick beskrives i litteraturen med ord som indignation, dysterhed og symbolisme, hvilket i en dansk sammenhæng gør ham stilistisk beslægtet med Social-Demokratens Anton Hansen. (Stephen Hess & Sandy Northrop: American Political Cartoons. The Evolution of a National Identity, 1754-2010, Transaction Publishers, London 2011, s. 12; Charles Press: The Political Cartoon, Associated University Presses, London 1981, s. 287-288). Foto: The Granger Collection/Ritzau Scanpix.